

Ahtar Gazetesi'nin Doęuř Serüveni ve İran Matbuatındaki Yeri ve Öneminin İncelenmesi

Eyyup Othan

Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Yöneticisi, eyyupothan@hotmail.com

ORCID:0000-0002-8823-3090

Özet

Bu çalışmada *Ahtar* gazetesinin İran matbuatında işgal ettiği yer ve gazetenin önemi üzerinde durularak ortaya çıkış gerekçesi ve yayın serüveni irdelenmiştir. *Ahtar*, yayına başladığı ilk günden itibaren etkisi ve çevresi gittikçe büyüyen kendine has bir gazete olmuştur. O kadar ki çevresinde toplanan gruba Ahterî mezhep denmiştir. Gazete kendisinden sonra gerek İran dışında gerekse İran içinde çıkacak Farsça gazetelere öncü ve model olmuştur. *Ahtar* gazetesinde işlenen konular siyasetten hukuka, edebiyattan tarihe, eğitimden ticarete dek geniş bir yelpazede yayılım göstermektedir. *Ahtar*, siyasi alanda, Farsça bilenleri aydınlatmak için medeniyet, hürriyet, eşitlik, millet, vatan ve ittihâd-ı İslâm gibi kavramları hem açıklamış hem de dönemin şartlarını gözetererek yeniden yorumlamıştır. *Ahtar* gazetesi, Osmanlı Devleti'nde yaşanan anayasa ve meşrutiyet tartışmalarına gazetede yer vermek suretiyle bu konulardan İran, Kafkasya, Hindistan'daki insanları haberdar etmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Ahtar* Gazetesi, Farsça, İran Matbuatı, Osmanlı Devleti

An Examination of the Doęuř Adventure of Ahtar Newspaper and its Place and Importance in Iranian Printing

Abstract

In this study, the place occupied by Akhtar newspaper in the Iranian printing press and the rationale for its emergence and publication adventure were examined by focusing on the importance of the newspaper.

Ahtar has been a unique newspaper that has been growing in influence and surroundings since the first day it started publication. So much so that the group gathered around him was called the Ahteri sect. The newspaper has become a pioneer and model for Persian-language newspapers that will be published both outside Iran and inside Iran after him. The topics covered in the Ahtar newspaper range from politics to law, from literature to history, from education to trade. In order to enlighten Persian speakers in the political field, Akhtar has explained concepts such as civilization, freedom, equality, nation, homeland and itihad-ı Islam and reinterpreted them by observing the conditions of the period. Ahtar newspaper informed people in Iran, the Caucasus, and India about these issues by including constitutional and constitutional debates in the Ottoman Empire in the newspaper.

Key Words: Ahtar Newspaper, Persian, Iranian Printing Press, Ottoman Empire

Giriş

Ahtar (Yıldız) gazetesi kendisinden sonra çıkacak olan “*Kânûn*” [Londra 1890], “*Hikmet*” [Kahire 1892] ve “*Hablu'l-metin*” [Hindistan 1887] gazetelerinin öncülü ve onlara model olarak, 13 Ocak 1876 (16 Zilhicce 1292) tarihinde İstanbul’da Farsça neşredilmiş bir gazetedir.¹

Gazete dönemin İran sefiri Muhsin Han Muinu’l-Mülk’ün öneri ve himayesiyle Muhammed Tahir Tebrizî’nin editörlüğünde çıkmıştır.² *Ahtar* gazetesi, 61. sayıya kadar Cuma ve Pazar günleri dışında haftada beş gün dört sayfa olarak çıkmıştır.³ III. yılın 7. sayısına kadar haftada bir gün Çarşamba ve sekiz sayfa, 7. sayıdan 44. sayıya kadar Cumartesi ve Çarşamba günleri sekiz sayfa ve III. yılın 44. sayısından itibaren haftada bir, Çarşamba günleri sekiz sayfa olarak neşredilmiştir.⁴ *Ahtar* gazetesi, “*İhtâr-ı Masus*” adlı yazıda bu duruma değinerek, bunun sebebini İstanbul’da yeterince okuyucu bulamamasına bağlar. Aynı yazıda gazetenin Çarşamba ve Cuma günleri çıkacağı, ancak gün sayısı azalsa da sayfa sayısının artırılacağı belirtilmiştir. Bu günlerin seçiliş sebebini ise posta günleri olmasıyla açıklar.⁵ *Ahtar* yalnızca İstanbul için değil, İran, Kafkasya, Hindistan ve Avrupa’ya da gönderiliyordu. Ve gönderiliş yolu genellikle posta ile olmaktadır.

Ahtar ismi sülüs hattıyla sayfanın ortasında yazılmıştır. Gazetenin başlığının altında ilk neşir yılını

¹ Anja Pistor-Hatam, “İran and the Reform Movement in the Ottoman Empire: Persian Travellers, Exiles and Newsmen under the Impact of The Tanzimat”, Proceedings of the second European Conference of Iranian Studies, held in Bamberg, 30th September to 4th October 1991, by the Societas Iranologica Europaea, ed. Bert G. Fragner, Christa Fragner, Gherardo Gnoli, Rexene Haag,-Higuchi, Mauro Maggi and Paulo Orsatti, Roma 1995, s. 571.

² Han Melik Sâsânî, *Payitahtın Son Yıllarında Bir Sefir*, s. 155.

³ *Ahtar*, 13 Ocak 1876 (16 Zilhicce 1292), Yıl 1, S. 1 ve *Ahtar*, 13 Nisan, (18 Rebiu’l evvel 1293), Yıl 2, S. 59.

⁴ *Ahtar*, 24 Şubat 1877 (10 Sefer 1294), Yıl 3, S. 7 ve *Ahtar*, 11 Haziran 1877 (30 Cemazeyilahir 1294), Yıl 3, S. 44.

⁵ *Ahtar*, 13 Nisan 1876 (18 Rabiulevvel 1293), Yıl 1, S. 59, s. 1.

gösteren “1292” tarihi bulunur. Başlığın sağ tarafında basım ve idare yeri olarak Valide Han yazılmıştır. Sol tarafta ise yıllık ücret 8, altı aylık ücret 4 mecrediye ve tek nüsha 30 para olarak ifade edilmiştir. Bu ibarenin altında yıllık posta ücretinin yurt içi 3, yurt dışı ise 6 mecrediye olduğu, onun altında ise Cuma ve Pazar günleri dışında her gün yayımlanacağı belirtilmiştir.⁶

Gazetenin matbaa adresi, daha sonra iki kez değişmiştir. Birincisinde “Babiâli’nin aşağısında, Ebüssuûd caddesinde, no: 62” olarak değişir. Adresin altında yıllık ve diğer ücretlerin VIII. sayfada yazıldığı belirtilerek, tek nüshanın 1 kuruş olduğu belirtilir.⁷ VIII. sayfada ise Osmanlı Devleti’nde yıllık ücretin 4, altı aylık ücretin 2 mecrediye olduğu, postanın ise yıllık 30, altı aylık 15 kuruş olduğu yazılmıştır. Yine aynı sayfada İran, Rusya, Avrupa ve Hindistan için belirlenen ücretler ifade edilmiştir.⁸ İkincisinde, ise “Vükela caddesi, no:25” olarak belirtilir.⁹

Ahtar gazetesinin sayfa düzeni, “1. Başmakale: Siyasi, hukuki ve kültürel makaleler 2. Dâhiliye haberleri, 3. Hariciye haberleri, 4. Dünya haberleri (Telgraf haberleri), 5. İlanlar, 6. Tefrika şeklinde çıkan roman ve tarih yazıları, 7. Çok az sayıda klasik Fars edebiyatı türünde şiir ve nesir” den oluşmaktadır.

Ahtar Gazetesinin İstanbul’da Yayımlanma Sebepleri ve Hedefleri

Ahtar gazetesinin başlığında yer alan: “Bu gazete, değişik haberlerden siyasi, kültürel, politik, bilimsel ve her türlü toplumsal yarardan söz edecektir”,¹⁰ cümlesinden de yayınlanma hedefleri anlaşılmaktadır. Bu hedeflere gazetenin diğer sayılarında sürekli değinilmiştir.

Ahtar gazetesi, “*Lacerem*” başlıklı yazıda, büyük bir İslam devletinin başkenti olan İstanbul’da değişik dillerde gazetelerin neşir edildiğini, ancak doğu milletlerinin en önemli dillerinden biri olan Farsça bir gazetenin olmadığını, böyle bir gazete sayesinde Farsça bilenlerin her konuda bilgi sahibi olacakları ve doğu milletleri arasındaki ilişkileri güçlendiren bir araç olması hasebiyle İstanbul’da bu gazetenin çıkarıldığı ifade edilmektedir.¹¹

Gazetenin neşir edilme hedeflerinden biri de “*Tamim-Suhan*” başlıklı yazıda, *Ahtar*’ın bu zamanda, bu başkente çıkışının doğu milletleri arasındaki ilişkileri artırmaktan başka bir hedef

⁶ *Ahtar*, 13 Ocak 1876 (16 Zilhicce 1292), Yıl 1, S. 1, s. 1.

⁷ *Ahtar*, 11 Ocak 1877 (25 Zilhicce 1293), Yıl 2, S. 61, s.1.

⁸ *Ahtar*, 11 Ocak 1877 (25 Zilhicce 1293), Yıl 2, S. 61, s.8.

⁹ *Ahtar*, 01 Ağustos 1877 (21 Recep 1294), Yıl 3, S. 47.

¹⁰ *Ahtar*, 13 Ocak 1876 (16 Zilhicce 1292), Yıl 1, S.1, s. 1.

¹¹ *Ahtar*, 13 Ocak 1876 (16 Zilhicce 1292), Yıl 1, S.1, s. 1.

taşımadığı ve *Ahtar*'da her ne yazılıyorsa bu gayeye matuf yazıldığı, Osmanlı ve İran devletinden başka büyük devlet olmadığından, bu iki devlet arasındaki birliği sağlamanın çok önemli olduğu ifade edilmiştir.¹²

Ahtar gazetesinin hedeflerinden biride okuyucusunu dünyadan haberdar etmek ve bilgi seviyesini yükseltmektir. “*İhtar-ı Mahsus*” başlıklı yazıda bu konuya vurgu yapılarak gazetenin hedef ve maksadının eğitim olduğu belirtilmektedir.¹³

Yine “*Arz-ı Mahsûs*” başlıklı yazıda aynı hedefe değinilerek, bu gazetenin asıl amacının doğu milletlerini bilgilendirmek, bilmeye ihtiyaç duydukları hususlarda haberdar etmek ve kalplerini yapacakları işler konusunda uyanık kılmak olarak belirtilmiştir. Yazının devamında bunun hem insanî ve İslamî olarak yerine getirilmesi gereken bir borç olduğu, hem de topluma ve çocuklara karşı insanî ve İslamî bir görev olduğu ifade edilmiştir.¹⁴

Ahtar Gazetesinin Yayınlanması, Gelişim Süreci ve Kapatılması

II. Abdülhamit'in tahta çıktığı yıl olan 1876'da Kanun-î Esasî hazırlanıp yürürlüğe girmiş, daha sonra Osmanlı Mebusân Meclisi toplanmış ve böylece Birinci Meşrutiyet Dönemi başlamıştı. Ancak bir süre sonra ülke şartları gerekçe gösterilerek, meclis kapatılmış ve anayasa askıya alınmıştır. Bu dönemde hazırlanan Matbuat Kanunu da II. Abdülhamit tarafından yürürlüğe konmamıştır. Ve basın üzerinde şiddeti her geçen gün artan bir baskı ortamı başlamıştı. Diğer gazeteler gibi *Ahtar* gazetesi de bu durumdan etkilenmişti.¹⁵

Ahtar gazetesi 60 sayı çıktıktan sonra ilk kapanışını yaşamıştır.¹⁶ Bu kapanışın nedeni maddi imkânsızlıklardır.¹⁷ Gazete bu kapanışla ilgili olarak 61. sayıda üstü kapalı bir şekilde: “*Bazı engeller ve sebepler yüzünden önceki yönetim gazeteyi kapatmak zorunda kaldı. Şimdi o sebepler ve engellere takılmaya gerek yok.*” diyerek yoluna İranlı ve Türk ortaklardan oluşan bir şirket olarak devam edeceğini bildirmiştir.¹⁸

Ahtar gazetesi, yayın hayatı boyunca maddî meselelerle yüz yüze idi. Gazete de bu konuya birçok

¹² *Ahtar*, 13 Kasım 1877 (7 Zilkade 1294), Yıl 3, S.62, s. 460-461.

¹³ *Ahtar*, 12 Şubat 1876 (16 Muharrem 1293), Yıl. 2, S.20, s. 1.

¹⁴ *Ahtar*, 5 Haziran 1877 (14 Cemazeyilahir 1294), Yıl. 3, S. 43, s. 305.

¹⁵ Necdet Ekinci, “Türk Basın Tarihinden Kesitler”, *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları 2002, c. 14, s. 676.

¹⁶ Han Melik Sâsânî, *Payitahtın Son Yıllarında Bir Sefir*, s. 155.

¹⁷ Rıza Kurtuluş, *1906-1911 İran Meşrutiyet Hareketinde Osmanlı Etkisi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslar arası İlişkileri Anabilim Dalı, 2010, s. 178.

¹⁸ *Ahtar*, 11 Ocak 1877 (25 Zilhicce 1293), Yıl 2, S. 61, s. 1.

kez değinilmiştir. Mesela “*Arz-ı Mahsus*” başlıklı bir bölümde gazetenin amacının millete hizmet olduğu, belli bir süre kapalı kaldıktan sonra tekrar basıma başlandığını, bunun devamlı olabilmesi için himmet sahiplerin daima olması gerektiği, bu işin önemine binaen istekli kişilerin yıllık ya da altı aylık aidatları ulaştırmaları istenmiştir.¹⁹

İstanbul’da Farsçanın Osmanlı matbuat dünyasının bir parçası olarak görülmesi gazetenin Babialî tarafından destek görmesini sağlamıştır. Nitekim Sultan Abdülhamit, bu gazetenin yeniden açılmasını isteyerek İran’ın Osmanlı Sefiri olan Muhsin Han’la konuşur ve Muhsin Han 1293 Zilhicce ayında Hariciye Vezareti’ne şöyle bir mektup yazar:

*“Kurban Bayramında Sultan’ın huzuruna çıktım. Ahtar gazetesinin kapanmasından dolayı duyduğu üzüntüyü belirttiler ve “İslâmbul’da Türkçenin temeli ve dillerin süsü olan Farsça dilinde bir gazetenin bulunmaması üzüntü verici” diyerek Farsça bir gazetenin yayımlanması için ısrarcı oldular. Sultan’ın isteği üzere 12 Şubat 1877 (28 Muharrem 1294) tarihinde Ahtar gazetesi yeniden yayın hayatına başladı. İlk nüshayı huzura gönderdim ve 55 nüsha abone olup parasını gönderdi. 20 nüsha Hariciye Vezareti’ne gönderildi. Yirmi nüsha Maarif’e, on nüshası Saray’a ve beş nüshası şehzadelere dağıtıldı. Bir nüsha da ekselansları bizzat istediler. Sanırım Ağa Muhammed Tahir için sürekli bir bağışta bulunacaklar. Mümkün olan her vesile ile İran haberlerini gönderin. Gazete bu sefer bir şirket tarafından çıkarılıyor ve Osmanlılarda gazeteye ortaklar. Hacı Mirza Necef Han sefaretten ayrılarak gazetenin bürosuna yerleşti. Bu hafta kendi anlayışına göre Devlet-i Aliye ile Rusya arasındaki ilişkilerle ilgili bir yazı yazmış. Ortalığı öylesine birbirine karıştırdı ki düzeltmek oldukça zor. En azında bazı nüshaları topladım. İdarenin müdürü Hacı Rızakuli’ye ve imtiyaz sahibi Ağa Muhammed Tahir’e fırça attım. Osmanlı vatandaşları gazeteye ortak olduklarından ve hükümetin genel nezareti bulunduğundan dolayı kapatılması söz konusu olmayacak sanırım. Rusların bize başvurması ve konuyla ilgili görüşlerimizi istemesi beklenmektedir. Kendisinin sefaretten ayrıldığını ve resmi bir görevinin bulunmadığını söyleyeceğim sanırım”.*²⁰

Mektupta bahsedilen durum 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı esnasında meydana gelmişti. Savaş sırasında Ruslar İran’ı bir şekilde ikna ederek Osmanlı’ya karşı savaşa sokmak için Tahran’a bir heyet göndermişlerdi. Başkonsolos olan Hacı Mirza Necef Han *Ahtar* gazetesinde Rus karşıtı bir makale yayınladı. Bunun üzerine Ruslar sert tepki göstererek görüşmeleri yarıda kestiler.

¹⁹ *Ahtar*, 31 Ocak 1877 (16 Muharrem 1294), Yıl 3, S.3, s. 7.

²⁰ Han Melik Sasani, *Payitahtın Son Yıllarında Bir Sefir*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2006, s. 155-156.

Bu durum gazetenin Osmanlı Sultanının etkisi altında kaldığının bir işareti olarak İran resmi makamlarınca değerlendiriliyordu.²¹

İran sefiri yine aynı mektupta gazetenin ortaklarından bazılarının Osmanlı vatandaşı olması ve hükümetin genel nezaretinin olması sebebiyle kapanmasının mümkün olmadığını belirtmesi İran'dan böyle bir talebin olduğunun göstergesi sayılmalıdır.

Ahtar gazetesi dönemin sansür uygulamalarından nasibini almış ve gazetede yayınlanan bir makaledeki “netice-i Alî Osman” terkiinden dolayı gazete kapatılmıştır. Buradaki “netice” kelimesi sansür memurları tarafından Osmanlılığın sonu olarak algılanmıştır Bu belgeler ve özetleri aşağıda verilmiştir:

Yıldız Sarây-ı Hûmâyûn

Baş Kitâbet Dâiresi

“Dersaadet'de tab' ve neşr edilmekte bulunan Ahtar gazetesinin tenbihat-ı vakıayı işğâ etmemesinden dolayı matbuât idaresi tarafından ta'til edilmiş olduğu mesmû-ı âli buyurulmuş olduğundan mezkûr gazetenin bu suretle işğâ etmemekde olduğu tenbîhâtı icab eden neşriyât ne gibi şeyler olduğuna ve bir de işbu muâmele-i tatiliyenin Mabeyn-i Hûmâyûn-i Mûlûkâne cânîb-i âlisinden vuku' bulan emre müstenid idiği daîi îmâ edilmiş idiğinden bu sûret pek ziyade înkîsâr-ı hatırını mucib olduğu İran sefiri Muhsin Han hazretlerinin tarafından bilvâsita ataber-i ulyây-ı cenâb-ı tacidâriye arz edilmiş olmakla bu yolda îmâ-i keyfiyet edildiği sahih olup olmadığını Hâkîpây-i Hûmâyûn-ı Mûlûkâne'ye arz ve izbâr-ı şerefsâdır olan emr-u irâde-i seniyye-i Hazreti Hilâfetpenâhi îktîzâ-i âliyesinden bulunmağın ol bâbda emr- u ferman hazreti veliyyul emrindir”.

29 Recep 06/ 19 Mart 05

Ser-kâtib-i Hazret-i Şehriyârî ²²

Belgede, İstanbul'da yayınlanmakta olan *Ahtar* gazetesinin matbuat idaresi tarafından yapılan uyarıları dikkate almamasından dolayı kapatıldığı, Bu kapatma üzerine İran sefirinin büyük bir hayal kırıklığına uğradığı ve konu ile ilgili sadaret makamına bir yazı ulaştırmış olduğu, bunun üzerine sadaret makamının da konuyu, yapılan, işlemi ve nedenlerini matbuat idaresinden talep

²¹ Han Melik Sasani, *Payitahtın Son Yıllarında Bir Sefir*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2006, s.156.

²² B.O.A., *I.DH*, Dosya No: 1129, Gömlek No: 88173.

etmiştir. Diğer bulduğumuz metin de buna verilen cevabî yazıyı ihtîva etmektedir:

Yıldız Sarây-ı Hûmûyûn

Baş Kitâbet Dâiresi

“Dersaadet’de tab’-u neşr edilmekte bulunan Ahtar gazetesinin sebab-i tatil leffen irsal buyurulan bir nüshasında münderic “netice” kelimesinin tayyü-ü ihracı sansür tarafından tenbih edilmiş olduğu halde yine ibka ile tab’ ve neşredilmiş olmasından neş’et eylediği ve bu tatil’in mabeyn-i hümayun canib-âlisinden verilen emre müstenid olduğuna dair İran sefiri hazretlerinden hiçbir ima ve ifade vuku’ bulmadığı beyanı ile mezkûr gazetenin kemakân tab ve ihracı irade ve ferman buyurulduğu halde icabı icra kılınacağını havi rapor ziver-i esabi-i terkim olan 29 Recep 1306 tarihiyle tezkere-i hususi-i sadaret penahileri mezkûr nüsha ile beraber ledet-takdim manzur-ı âli hazreti padişahî olarak her hususta hukuk-ı mukaddese-i cenab-ı hilafet penahinin temami-i muhafaza ve siyaneti ve canib-i umurdan olmasına mebni mütemmim-i zimmet-i ubudiyet ve sadakat olduğu vech ile bu madde hakkında veliyy-i nimet bi minnetimiz zat-ı meali simat efendimiz hazretlerinin hukuk-ı mukaddesse- şahaneleri muhafaza ve vikaye edilmek üzere bab-ı âlice ne yapılamak lazım gelirse onun icrası hususunun tarafı sani-i fehimanelerine tebliğışerefsadır olan emr ü fermanı hümayun-u cenab-ı hilafet penahi iktiza-i âlisinden bulunmuş olmakla ol bab da emr u fermân hazreti veliyyu ’l-emrindir”.

9 Şaban 306/ 29 Mart 05

Ser-kâtib-i Hazret-i Şehriyârî²³

Belgede, kapatılış sebebinin gazetede yer alan “netice” kelimesinin silinmesinin sansür kurulu tarafından istendiği halde silinmediği, bunun dışında herhangi bir durumun İran sefirine hiçbir şekilde ima yoluyla olsa da ifade edilmediği beyan edilmektedir.

Ahtar gazetesi gazetenin kapatılmasını basın özgürlüğü ile ilişkilendirerek İstanbul’da bu özgürlüğün sınırlı olduğu, basın kanununun olmadığını, Osmanlı Devleti’nin siyasi konularla ilgili bilgi vermediğini, bilgisi olanlarında bunları serbestçe yazmadığını belirtir.²⁴

Ahtar gazetesi 1891 yılında, İran’daki tütün meselesi ile ilgili yazılar yayınlayınca İran Şah’ını

²³ B.O.A., *IDH*, Dosya No: 1134, Gömlek No: 88501.

²⁴ *Ahtar*, 8 Mayıs 1878 (6 Cemazeyilevvel 1295), Yıl 4, S.18, s. 142.

kızdırmış ve gazetenin İran'a girişı yasaklanmıştı. Mesele Osmanlı Devleti'ni de ilgilendirdiği için gazete kapatılmıştır.²⁵

İran'ın Osmanlı Sefiri olan Muhsin Han Muinu'l-Mülk'ün sefirlik görevinden alınmasından sonra *Ahtar* gazetesi de yayın hayatına son verdi (1896).²⁶ Bu kapanmadan iki sene sonra *Ahtar* gazetesinin editörü Muhammed Tahir Tebrizî matbuât idaresine başvurarak gazeteyi tekrar açmak istemiştir.

Bâbîali

Nezâret-i Celile-i Dâhiliye

İdâre-i Matbuât

Aded

76

“Arıza-ı vücûdiyesi sebebiyle bil-ihiyâr tatil eylediği Ahtar gazetesinin tekrar neşrine ruhsat itâsı sahib-i imtiyâzı Muhammed Tahir Efendi tarafından vuku bulan istida ve ol babda sabağ eden işâr üzerine Zaptiye Nezaret-i Âliyesi'nden cevâben vârid olan tezkirede müstedaı mumailiyhinin aletusûl kefâlete raptolunduğu ve alınan kefalet senedin gönderildiği bildirmiş ve mezkûr gazete için hükûmet-i seniyyeden iâne ve tahsisât namıyla hiçbir şey talep edilmeyeceğine dâir usûl-i müttahizaya tevfiiken ayrıca mumailiyhden bir sened alınarak hıfzettirilmiş olduğundan zikrolunan gazeteye tekrar ruhsat itâsı nezd-i âli cenâb nezâretpenâhilerinde tensib buyurulduğu halde keyfiyetin arz ve istizanı babında emr ve ferman hazret-i ululemrindir”.

5 Zilhicce 315 / 14 Nisan [1]314

Matbuat-i Dâhiliye Müdürü²⁷

Bâbîali

Daire-i Umum-i Dâhiliye

Mektûbî-i ‘İlmî

Aded

852

²⁵ Rıza Kurtuluş, *1906-1911 İran Meşrutiyet Hareketinde Osmanlı Etkisi*, s. 180.

²⁶ Han Melik Sasani, *Payitahtın Son Yıllarında Bir Sefir*, s. 157.

²⁷ B.O.A., Y. A. RES, Dosya No: 93, Gömlek No: 12.

Ma'rûz-ı çâkirineleridir ki,

“Bir müddetten beri ihtiyâr ile tatil eylediği Ahtar gazetesinin tekrar neşrine ruhsat itâsı sâhib-i imtiyâzı Muhammed Tahir Efendi tarafından istidâ edilmiş ve kefâlete rabt ile hükûmet-i seniyyeden iâne ve tahîsât nâmıyla hiçbir şey talep edilmeyeceğine dâir yedinden ayrıca bir de sened ahz kalemine olduğundan bahisle mezkûr gazeteye tekrâr ruhsat itâsı hakkında matbûât-ı dâhiliye-i müdiriyyet-i âliyesinden verilen tezkere maan takdim kılınmıştır. İfa-i muktezası rây-ı sâmi-i cenâb-ı vekâlet penahilerine ol babda emr ve ferman hazret-i ululemrindir”.

27 Zilhicce 315 / 7 Mayıs 314

Nâzır-ı Umûr-i Dâhiliye²⁸

Atûfetli Efendim Hazretleri

“Bir müddetten beri ihtiyâr ile tatil eylediği Ahtar gazetesinin tekrar neşrine ruhsat itâsı sâhib-i imtiyâzı Muhammed Tahir Efendi tarafından istidâ edilmiş ve hükûmet-i seniyyeden iâne ve tahsisât nâmıyla hiçbir şey talep etmeyeceğine dâir mumaileyheden bir kıta sened ahz ile beraber haqqında muamele-i nizâmiye ifâ olunmuş olduğundan bahisle ruhsat-ı matlûbenin itâsı husûsuna dâir Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nden gelen tezkire arz ve takdim olunmakla ol sebeble her ne veçhile irâde-i seniye-i cenâb-ı hilafetpenâhî şeref ve sūdûr buyurulur ise, manzûma-i âlisi infâz olunacağı beyanıyla tezkere-i senâverî terkîm olundu efendim”.

8 Muharrem 316 / 17 Mayıs 314

Sadrazam²⁹

Bu belgelerden anlaşıldığı kadarıyla gazetenin tekrar neşrine müsaade edilmiş ancak gazeteye devletten hiçbir surette yardım yapılmayacağı net bir şekilde ifade edilmiştir. Bu durum da *Ahtar* gazetesinin daha önceki dönemlerde Babıâli'nin desteği altında yayınlarını yaptığını göstermektedir.

Ahtar Gazetesinin Dağıtıldığı ve Okunduğu Bölgeler

²⁸ B.O.A., Y. A.. RES, Dosya No: 93, Gömlek No: 12.

²⁹ B.O.A., Y. A.. RES, Dosya No: 93, Gömlek No: 12.

Ahtar'da gazetenin okunduğu bölgelere de dikkat çekilmektedir. “Ari Be İttifak *Cihan Mitevan Girift*” başlıklı yazıda, *Ahtar* okuyucularının, İstanbul ve diğer illerde birkaç okuyucudan fazla olmadıkları; bu gazetenin, yalnız Rüştîye mektebi öğrencileri ve İstanbul'da yaşayan İranlılar tarafından alındığı ve gazetenin büyük bölümünün İran, Hindistan ve Kafkasya'ya gönderildiğini bildirilir.³⁰

“*Esami-i Vükela-i Ahtar Der Hariç*” başlıklı yazıda *Ahtar* gazetesine yıllık abone olmak isteyenlerin Tahran, Reşt, İsfahan, Şiraz, Hemedan, Senendeç, Erzurum, Beyrut, Tebriz, Bağdat, Kalküta, İzmir, Kirmânşah, Halep, Karaçi, Madras, Lekenhu ve Haydarabâd da kimlere başvurması gerektiği yazılmıştır.³¹

Ahtar gazetesinin yalnızca doğu ülkelerinde değil, Avrupa ülkelerinde de okuyucuları vardı. “*Çeşm Daşt Ez Ulema-i Pakdin-i İran*” başlıklı yazıda, bu gazete İran'ın yanı sıra Avrupa ülkelerinin ekserisine gönderiliyor ki oralarda şark kütüphaneleri ve Farsça bilenlerin var olduğunu söylenmiştir.³²

“*Kıymet-i Sâliyâne-i Ahtar*” başlıklı yazıda gazetenin çeşitli bölgelere gönderilebilmesi için belirlenen posta ücretleri belirtilmiştir. Bu bölgeler ve ücretleri belirtilirken Rusya, Avrupa ve Hindistan da sayılmıştır.³³ Bu durum gazetenin bu bölgelerde de okunduğunun bir göstergesidir.

Ahtar Gazetesinin Osmanlı Matbuatıyla İlişkisi

Ahtar gazetesinde, dönemin Osmanlı gazeteleri arasında yer alan Hakikat, Vakit, Tan, Tercüman-ı Ahval, Sabah, Basiret, İstikbal, Takvim-i Vakayi, Ceride-i Havadis gibi gazetelerden alınan yazılara rastlanmaktadır. Bu yazılar bazen yalnızca haber niteliğinde tercüme edilerek verilirken, bazen de haberi verdikten sonra *Ahtar* adıyla kendi yorumunu da ekler.

Ahtar gazetesinin hedefleriyle ilgili, *Ahtar*'la aynı dönemde çıkan İstanbul gazeteleri de yazılar yazmışlardır. Bunlardan bir tanesi olan “*Basiret - Fasl-ı Mahsûs*” başlıklı yazıda, Basiret gazetesinin 2371 sayılı yazısından alınan metne yer verilir. Bu yazıda, Osmanlı- İran birlikteliğinin gerekliliğine, bu konuda devlet adamları ve ulemanın rolüne işaret edildikten sonra söz, matbuâta getirilerek, matbuâtın bu konuda en iyi vesile olacağı belirtilmekte ve *Ahtar*'ın eşsiz rolüne vurgu

³⁰ *Ahtar*, 24 Haziran 1877 (24 Cemazeyilahir 1294), Yıl 3, S. 43, s. 306-307.

³¹ *Ahtar*, 1 Temmuz 1879 (12 Recep 1296), Yıl 3, S. 5, s. 111-112.

³² *Ahtar*, 17 Nisan 1878 (14 Rabiulahir 1295), Yıl 4, S. 15, s. 120.

³³ *Ahtar*, 11 Ocak 1877 (25 Zilhicce 1293), Yıl 2, S. 61, s. 8.

yapılarak, *Ahtar*'ın şu an küçük gibi algılanan hizmetinin gelecekte çok büyük olarak görüleceğini belirtir.³⁴

Ahtar gazetesi, “*Tebrik ve Sitâyeş*” adlı yazıda, Hindistan’da “*Ahsenu’l Ahbâr*” isminde bir gazetenin yayın hayatına başladığını belirterek, bu gazete de gerek *Ahtar*’dan gerekse diğer İstanbul gazetelerinden alıntılar yayımlandığını, bu alıntılardaki Türkçe tercümelemlerin çok iyi yapıldığını ifade edilerek bunun çok ümit verici bir durum olduğunu beyan eder. Yazının devamında “*Ahsenu’l Ahbâr*” tebrik edilerek, gazetenin devamlılığı can u gönülden temenni edilmiştir.³⁵

Ahtar, Rusların Kudüs konusundaki emellerine yönelik bir haberi *Hakikat* gazetesinden nakleder. Bu habere göre Ruslar, Kudüs şehrinin kendilerine bırakılmasını istemektedirler. Ancak İngilizlerin bu talebe gerekirse savaşı karşı çıkacakları belirtilmiştir.³⁶

Ahtar, *Tan* gazetesinden Londra’da bulunan Rus elçisinin Edirne ile ilgili İngiliz aracılığının boşuna olduğunu söylediğini, buna karşılık İngilizlerin sert bir mukabelede bulunarak, tehdit edersine binlerce askeri gemilerle savaş meydanına göndermekten bahsettiğini bildirir.³⁷

Ahtar’daki “*İbaret-i Vakîf*” başlıklı yazıda “*Vakîf*” gazetesinin *Ahtar* hakkında yazdığı bir yazı, Türkçe olarak yayımlanır. Bu yazıda Hindistan’ın Aliabâd şehrinde yeni çıkan “*Ahsenu’l Ahbâr*” gazetesinden söz edilerek, bu gazetenin çıkış sebebinin öneminden bahs edilmiş, bu gazeteden *Ahtar* vesilesiyle haberdar olduğu ifade edilerek *Ahtar* gazetesine teşekkür edilmiştir. Ve yine aynı yazıda İran ahalisinin *Ahtar* gazetesinin bekası ve kalıcılığı için gerekli yardım ve teveccühü esirgediği belirtilerek teessüf edilmiştir.³⁸

Ahtar, Osmanlı Devleti’nin resmi gazetesi olan *Takvim-i Vakâyi*’nin kendisi hakkındaki övücü sözlerine karşılık, teşekkürlerini bildirir.³⁹

Yine *Ahtar* gazetesi, “*İstikbâl*” ve “*Hayâl*” gazetelerinin bir süredir bazı iç engeller yüzünden kapandığını, ancak geçen cumartesi gazetelerin basımına ve neşrine yeniden başladığını belirtmiş ve bu gazetelerin muteber ve iyi gazeteler olduğundan bahisle memnuniyetini beyân etmiştir.⁴⁰

Ahtar, İstanbul gazetelerindeki bazı yazıları, Farsçaya tercüme etmekle kalmaz, bazen de bu gazeteler arasında çıkan tartışmalar hakkında bilgi ve haber de verir. *Ahtar*, “*Tavassut ve İhtar-i*

³⁴ *Ahtar*, 13 Mart 1878 (8 Rabiulevvel 1295), Yıl. 4, S.10, s. 76.

³⁵ *Ahtar*, 27 Şubat 1878 (24 Sefer 1295), Yıl 4, S. 8, s. 60.

³⁶ *Ahtar*, 2 Ocak 1877 (27 Zilhicce 1294), Yıl 3, S. 69, s. 516.

³⁷ *Ahtar*, 13 Aralık 1877 (6 Zilhicce 1294), Yıl 3, S. 66, s. 491.

³⁸ *Ahtar*, 6 Mart 1878 (1 Rabiulevvel 1295), Yıl 4, S. 9, s. 68.

³⁹ *Ahtar*, 24 Ocak 1876 (27 Zilhicce 1292), Yıl 1 S. 8, s. 1.

⁴⁰ *Ahtar*, 21 Şubat 1877 (2 Sefer 1292),Yıl 3, S.6, s. 12.

Biraderine” başlıklı yazıda, belli bir süredir “ *İstikbal* ”ve “ *Basiret* ” gazeteleri sahipleri arasında şahsi konulardan dolayı mesele olduğu, kendisinin Farsça yazdığından dolayı bunların dışında kalmakla birlikte bütün gazetelerin aynı dairenin içinde oldukları ve aynı hizmeti bu başkentte gördükleri için bu meseleyi daha fazla uzatmayı uygun bulmaz.⁴¹

Ahtar, “Ekinci” gazetesinde yer alan Tebriz ile ilgili bir habere yer vererek, haberin doğru olmadığı ifade eder.⁴² Yine aynı gazeteden Aşûra gecesi “*Saliyan*” kasabasında yangın çıktığı ve otuzdan fazla dükkânın tamamıyla yandığı, kırk bin manat civarında para zararı olduğu, yangının bu kadar büyümesinde dükkânlardan ikisinin gaz yağı satan dükkân olmasına dikkat çekilmiştir.⁴³

Ahtar gazetesi “*Fark-ı miyan-ı İnsaniyet ve Hakneşinâsi*” adlı yazıda bazı İstanbul gazetelerini tenkit ederek, *Ahtar*’dan alıntı yaptıkları halde bunu gazetelerinde yazmadıklarını belirterek, isim vermeyi gerekli görmez. Bunun doğru bir hareket olmadığını ifade eden *Ahtar* gazetesi, Vakit, Hakikat, Osmanlı gibi muteber gazetelerin bu hususa çok dikkat ettiklerini beyan ederek, bu konunun bir hakkı teslim etmekle alakalı olduğunu belirtir.⁴⁴

Ahtar Gazetesinin Yazar Kadrosu

Ahtar gazetesi başlangıçtan itibaren kendisine aydınlatıcı bir görev edinmişti. Her konuda halkı bilgilendirmek istiyordu. Osmanlı’da meydana gelen değişimleri gözlemliyor aynı değişim adımlarını Osmanlı’yı takip ederek İran’ında atmasını istiyorlardı. Önceleri bir tüccar gazetesi olarak çıkmaya başlayan *Ahtar* kısa sürede İran modernleşmesine Osmanlı üzerinden katkılar yapan adeta bir mektebe dönüşmüştü. *Ahtar* yazarları birer sorumlu aydın vasfıyla doğru bildikleri her şeyi gazete de yazmaktan kaçınmamışlardır. Kendi değerlerini koruyarak batıyla aynı seviyeye gelmesi için neler yapılması gerektiği üzerinde durmuşlardır.

1292 (1876) yılında, İran’ın İstanbul sefiri olan Muhsin han Muinülmülk’ün yardımları ve teşvikleri, İran’ın Osmanlı Sefirliği’nde birinci tercüman olan Necefali Han Hoyi ve Mirza Mehdî Han Tebrizî’nin yazarlığı ve Muhammed Tahir Tebrizî’nin müdürlüğüyle yayımlanır.⁴⁵ Necefali Han, Muhammed Tahir’le birlikte *Ahtar* gazetesini tesis etmiştir. Ve gazetenin ilk iki yılındaki önemli yazıların çoğunu Necefali Han yazmıştır. Sonraki yıllarda Mirza Habib Destan, Mirza Ağa

⁴¹ *Ahtar*, 12 Nisan 1876 (17 Rabiulevvel 1293), Yıl 2, S. 58, s. 3.

⁴² *Ahtar*, 04 Nisan 1876 (9 Rabiulevvel 1293), Yıl 2, S.53, s. 4.

⁴³ *Ahtar*, 04 Nisan 1876 (9 Rabiulevvel 1293), Yıl 2, S.53, s. 4.

⁴⁴ *Ahtar*, 8 Kasım 1877 (1 Zilkade 1294), Yıl 3, S. 61, s. 449.

⁴⁵ Han Melik Sasani, *Payitahtın Son Yıllarında Bir Sefir*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2006, s. 155.

Han Kirmanî ve Şeyh Ahmed Ruhi de *Ahtar*'da yazılar yazmışlardır. Mirza Yusuf Han Müşirüddeve gibi tanınmış şahsiyetler de imzalı veya imzasız olarak *Ahtar*'da makaleler yazmışlardır.

Muhammed Tahir Tebrizî, İstanbul'da yerleşik olup ticaretle uğraşan bir Azerî Türkü idi. Muhammed Tahir Tebrizî gazetesinin kurucusu, idare müdürü ve finansmanını sağlayan kişi idi. Etrafında fazıl, yumuşak, iyi ahlaklı bir insan olarak tanınıyordu.⁴⁶ İstanbul'da işlettiği matbaası ile yayın dünyasının içinde idi. İstanbul'da *Ahtar* çevresinde birçok Farsça öğretim kitapları bastırarak yabancıların Farsça öğrenmesini sağladı. Bir tüccar ve matbaacıdan çok bir aydın olarak tanındı. Fikirleriyle birçok İranlının fikirlerinin değişimine vesile oldu.⁴⁷

Mirza Necefali Han, Mirza Hasanali'nin oğludur. Kendisi fıkıh, usul, hadis ve edebiyatın çeşitli sahalarında kâmil bir ilme sahipti. Necefali Han 1856 yılında İstanbul'a gelmişti.⁴⁸ Mirza Necefali Han 1883'te İran büyükelçiliğinde mütercim olarak çalışmaya başlamıştı. 1889'da Stockholm'de yapılan sekizinci Şarkiyat kongresinde İran'ı temsil etti. Bir süre sonra elçilikteki görevinden ayrılan Necefali, *Ahtar* gazetesine başmuharrir oldu. Ancak Osmanlı-Rus ilişkilerine dair kaleme aldığı bir yazı nedeniyle vazifesine son verildi. 1891'de Tahran'a geri dönen Necefali aynı yıl vefat etti.⁴⁹

Nâsırüddin Şah devrinin en önemli simalarından olan Mirza Ağa Han-ı Kirmanî 1854 yılında Kirman'da doğmuştur. Tahsilini burada yapan Kirmanî, bu arada İngilizce ve Fransızca öğrenmiştir. 1887 yılında arkadaşı Ahmed-i Ruhî ile İstanbul'a gitmiştir. Burada *Ahtar* gazetesinde yazmaya başlamış ve devrin İran hükümetini, Nâsırüddin Şah'ı ve sadrazam Mirza Ali Asgar Han'ı hiç çekinmeden eleştirmiştir. Eserleri beş grupta incelenebilir. Tarihî eserler, Tebliğ yazıları, Edebî araştırma eserleri, Romanları ve Çevirileri.⁵⁰

Şeyh Ahmed-i Ruhi, İran'ın Kirman şehrinde doğmuş, Arapça, fıkıh, hadis gibi ilimleri tahsil ettikten sonra bu bölgede imamlık ve vaizlik yapmıştır. 1887 yılında Mirza Ağa Han-ı Kirmâni ile İstanbul'a geldikten sonra *Ahtar* gazetesinde makaleler yazmıştır. En önemli eseri *Heşt Behişt* (Sekiz Cennet) isimli kitaptır.⁵¹

⁴⁶ Rahim Reisniyâ, *İran ve Osmanî der Âstâne-i Karn-ı Bistom*, Tahran, Neşr-i Mebna 1382hş, c.I, s. 419-420.

⁴⁷ Rıza Kurtuluş, *1906-1911 İran Meşrutiyet Hareketinde Osmanlı Etkisi*, s. 181.

⁴⁸ Rahim Reisniyâ, *İran ve Osmanî der Âstâne-i Karn-ı Bistom*, Tahran, Neşr-i Mebna 1382hş, c. I, s. 425.

⁴⁹ Rıza Kurtuluş, *1906-1911 İran Meşrutiyet Hareketinde Osmanlı Etkisi*, s. 182.

⁵⁰ Mehmet Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s.100-102.

⁵¹ Mehmet Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, s.105.

Sonuç

Ahtar gazetesi, yayına başladığı ilk günden itibaren etkisi ve çevresi gittikçe büyüyen kendine has bir gazete olmuştur. O kadar ki çevresinde toplanan gruba Ahterî mezhep denmiştir. Gazete kendisinden sonra gerek İran dışında gerekse İran içinde çıkacak Farsça gazetelere öncü ve model olmuştur.

Ahtar gazetesinde işlenen konulara baktığımızda siyasetten hukuka, edebiyattan tarihe, eğitimden ticarete birçok alanda okuyucularını bilgilendirmeyi kendisine vazîfe telakki ettiğini görürüz.

Ahtar, siyasi alanda, Farsça bilenleri aydınlatmak için medeniyet, hürriyet, eşitlik, millet, vatan ve ittihâd-ı İslâm gibi kavramları hem açıklamış hem de dönemin şartlarını gözetererek yeniden yorumlamıştır. Bunlarla ilgili tafsilatlı bilgiler ikinci bölümde yer alacaktır.

Ahtar gazetesi, Osmanlı Devleti'nde yaşanan anayasa ve meşrutiyet tartışmalarına gazetede yer vermek suretiyle bu konulardan İran, Kafkasya, Hindistan'daki insanları haberdar etmiştir. “Makâm-ı Hükûmet Mukâddes Est” başlıklı yazıda hükümet biçimlerini tartışmış ve “Meşrutâ” kavramıyla meşrutiyet yönetimin özellikleri hakkında bilgi vermiştir. Yine aynı yazıda “Cumhurî” ve “Reisî Cumhûr” kavramı ile de cumhuriyet yönetiminin hususiyetlerinden bahsederek yalnızca bu yönetimde tam manasıyla hukukun egemen olduğunu belirtir. Ve herkesin kanûn önünde eşit olduğunu ifade eder. Bütün bu kavramların kullanılması Farsça matbuât açısından bir ilki ifade etmekteydi.

Ahtar gazetesi yönetim biçimleri ile ilgili konularda bilgiler verirken, Osmanlı Devleti'ndeki gelişmeleri de aktarıyordu. Bunun en bariz misâli Osmanlı Anayasasının Farsçaya tercüme edilmesidir. Böylece meşrutî yönetimin hangi esaslara dayandığını doğu milletlerine göstermek istemiştir. Ve bunu bütün doğu milletleri için mutluluk verici bir çağın başlangıcı saymıştır.

Ahtar gazetesi, Fars dilinin sadeleşmesinde de büyük rol oynamıştır. Gazetede kullanılan dil gösterişten uzak, açık bir şekilde idi. Konuşma dilinde kullanılan kelimeler gazete de kullanılmaya başlanmıştır.⁵² Gazete de kullanılan Farsça, halkın anlayabileceği bir Farsça olmuştur. Bu hususa gazetede, “Lugât-ı Pârsî” adlı yazıda değinilerek, kullanılacak dilin kolay, arı ve yaygın (gündelik) ıstıhlardan oluşacağı belirtilmektedir.

Ahtar gazetesi, edebiyat alanında da batıdan tercüme yapar. “Telemaque” romanı, “Tercüme-i Hikâyet-i Telemâk” adıyla yayınlanmaya başlar. Ve bu romanın neşredilme sebebiyle ilgili olarak,

⁵² Mehmet Kanar, “Modern İran Edebiyatı”, *DİA*, c. XII, s. 424.

bu hikâyenin halkın her sınıfı ve tabakası için faydalı olacağı, bu romanın doğuda ve batıda birçok dile çevrildiği, tercümeyi İran'ın Osmanlı sefiri Muhsin Han Muinü'l-Mülk'ün yaptığı, daha sonra bir kitap haline getirilerek *Ahtar* abonelerine gönderileceği de belirtilmektedir. Bu çevirinin yapılması *Ahtar* gazetesinin, edebiyat sahasında modernleşmeyi İran'a ulaştırmak istediğinin göstergesidir.

Edebiyat sahasında olduğu gibi, tarih alanında da *Ahtar* gazetesi yazılar yayınlamıştır. Bunlardan birincisi İran tarihi ile ilgili yayınlamış olduğu tefrikadır. Bu tefrikanın neşredilme sebebi gazetenin her gün yayınlanmaması, bazı arkadaşların İran tarihi ile ilgili bilgilenme isteği olarak belirtilmiştir. Bu tefrikada Herodot, Egznofon ve Ekseryas tarihlerinin kullanıldığını belirten Ahtar, buna sebep olarak, bu tarihçilerin eserlerinin günümüze kadar aynı geldiği ve tahrife uğramamasını gösterir. İkincisi ise “Târih-i Vakâyi-i Umûmiye” adıyla yazılan yazılardır. Bu yazılarda dünya tarihinde meydana gelen önemli olayların hicrî takvim esas alınarak tarihleriyle verileceği belirtilerek, bazı icatların ise ayrı bir bölümde miladî takvime göre verileceğini ifade eder.

Kaynakça

Abrahamian, Ervand, *Modern İran Tarihi*, Türkçe terc. Dilek Şendil, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

Ahtar, Tahran, İran İslâm Cumhuriyeti Milli Kütüphanesi Yayınları, 1378/1999.

Akyol, Taha, *Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet*, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1999.

Berkes, Niyazi, *Baticılık, Ulusçuluk, Toplumsal Devrimler*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2002.

B.O.A., *İrade-i Dahiliye (İ.HD)*, Dosya no: 1129, Gömlek no: 88173.

B.O.A., *İrade-i Dahiliye (İ.HD)*, Dosya no: 1134, Gömlek no: 88501.

B.O.A., *Yıldız Sadaret Resmi Maruzat (Y.A.RES)*, Dosya no: 93, Gömlek no: 12.

Cleveland, L. William, *Modern Ortadoğu Tarihi*, Türkçe terc. Mehmet Harmancı, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2008.

Ekinci, Nejdet, Türk Basın Tarihinden Kesitler, *Türkler*, XIV, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları (2002), s. 676.

Erat, Muhammed, “Osmanlı'da Alfabe Tartışmaları”, *Türkler*, XV, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları (2002), s. 154-156.

Esaslan, Cezmi, *II. Abdülhamit ve İslam Birliği*, İstanbul, Ötüken Yayınları,1992.

Hatam, Anja Pistor, “İran and the Reform Movement in the Otoman Empire: Persian Travellers, Exiles and Newsmen Under the İmpact of the Tanzimat”, Proceedings of the seconds European Conference of İranian Studies, held in Bambery, 30th September to 4th October 1991, by the Societas İranologica european, ed. Bert G. Fragner, Christa Fragner, Gherardo Gnoli, Rexene Haag,- Higuchi, Mauro Maggi, and Paola Orsatti, Roma 1995, s.571-572.

Hodgson, M.G.S, *İslam 'ın Serüveni*, Türkçe terc. Ercüment Akat, İstanbul, İz Yayınevi,1993

İsti'lami, Muhammed, *Bu günkü İran Edebiyatı Hakkında bir İnceleme*, Türkçe terc. Mehmet Kanar, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları,1981.

Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2009.

Kanar, Mehmet, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999.

Kanar, Mehmet, İran, *DİA*, XXII, (2000), 424-427.

Kara, İsmail, *Türkiye 'de İslamcılık Düşüncesi*, İstanbul, Gerçek Hayat Dergisi, 2005.

Karal, Enver Ziya, “Tanzimat'tan Sonra Dil Sorunu”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, II, İstanbul, İletişim Yayınları, (1985), s. 316-319.

Karpat, H.Kemal, “ I. Meşrutiyet Dönemi ve II. Abdülhamit'in Saltanatı (1876-1909)”, *Türkler*, XII, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları (2002), s. 873.

Kurtuluş, Rıza, *1906-1911 İran Meşrutiyet Hareketinde Osmanlı Etkisi*, İstanbul, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2010.

Küçük, Mustafa, “Şark Meselesi Çerçevesinde ve İkinci Meşrutiyet'e Kadar Olan Dönemde Osmanlı Devleti'nin Siyasi Vaziyeti”, *Yeni Türkiye*, İstanbul (2000), s. 202-211.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye 'nin Doğuşu*, Ankara, TTK Yayınevi, 2000.

Lewis, Bernard, *Ortadoğu*, İstanbul, Sabah Kitapları, 2006.

Mardin, Şerif, *Türk Modernleşmesi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991.

Mehdevi, A. Hüseyin, *Tarih-i Revabit-i Harici-yi İran*, Tahran, Müessese-i İntişarat-ı Emirkebir, 1375.

Naskali, Esko, “İran”, *DİA*, XXII, (2000), s. 394-395.

Nasr, S. Hüseyin, *Modern Dünya 'da Geleneksel İslam*, Türkçe terc. Sara Büyükduru, İstanbul, İnsan Yayınları, 2001.

Nasr, S. Hüseyin, *İslâm 'ın Kalbi*, Türkçe terc. Ahmet Demirhan, İstanbul, Gelenek Yayınları, 2002.

Onar, Sami, “İslam Hukuku ve Mecelle”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, III, İstanbul, İletişim Yayınları, (1985), s. 580.

Özcan, Azmi, “İttihad-ı İslâm”, *DİA*, XXIII, (2001), 470.

Özgüdenli, Osman, *Ortaçağ Türk İran Tarihi Araştırmaları*, İstanbul, Kaknüs Yayınevi, 2006

Özgüdenli, Osman, “İran”, *DİA*, XXII, (2000), s. 395-396.

Reisniyâ, Rahim, *İran ve Osmanî der Astâne-i Karn-ı Bistom*, Tahran, Neşri Mebna, 1382/2003.

Sasani, Melikhân, *Paytahtın Son Yıllarında bir Sefir*, Türkçe terc. Hakkı Uygur, Klasik Yayınları, 2006.

Saray, Mehmet, *Türk-İran İlişkileri*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1999.

Şabani, Rıza, *Gozide-i Tarh-ı İran*, Tahran, Merkezi Mutaalat-ı Ferhengi, 1381/2002.

Tahiroğlu, Bülent, “Tanzimat’tan Sonra Kanunlaştırma Hareketi”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, III, İstanbul, İletişim Yayınları (1985), s. 592-594.

Tanör, Bülent, “Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, I, İstanbul, İletişim Yayınları (1985), s. 10-19.

Tekeli, İlhan, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Eğitim Sisteminde Değişmeler”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, II, İstanbul, İletişim Yayınları (1985), s. 466-473.

Tunaya, Zafer Tarık, “1876 Kânûn-î Esasîsi ve Türkiye’de Anayasa Geleneği”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, I, İstanbul, İletişim Yayınları (1985), s. 27-32.

Türköne, Mümtazer, “İslamcılık”, *DİA*, XXIII, (2001), s. 60.

Uçarol, Rıfat, *Siyasi Tarih, (1789–1994)*, İstanbul, Filiz Kitapevi, 1995.

Ulman, Haluk, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Dış Politika ve Doğu Sorunu”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, I, İstanbul, İletişim Yayınları (1985), s. 272-279.